

RAZISKOVALNI POTENCIALI SLOVANSKIH IN MEDSLOVANSKIH FRAZEOLOŠKIH RAZISKAV NA PRIMERU NEKONVENCIONALNIH REPLIK

MATEJ METERC,¹ JOZEF PALLAY²

¹ ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana, Slovenija, matej.meterc@zrc-sazu.si

² Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Ljubljana, Slovenija, jozef.pallay@ff.uni-lj.si

Sinopsis V raziskovanju paremiološkega žanra nekonvencionalnih replik, ki jim po svetu še ni bilo posvečeno veliko pozornosti, sta se avtorja lahko oprla zlasti na raziskave peščice slovanskih jezikoslovcev. Po izvedbi anket med več kot štiristotimi slovenskimi in slovaškimi govorci ter poizvedovanju pri govornicah drugih jezikov (npr. poljščine, češčine, angleščine in nemščine) ugotavljata, da ima področje frazeoloških replik močan raziskovalni potencial v slovanskem in širšem kontekstu; s frazeološkega in vrste drugih vidikov.

Ključne besede:

frazeološka replika,
nekonvencionalna
replika,
frazeologija,
paremiologija,
paremiološki izraz

RESEARCH POTENTIAL OF THE SLAVIC AND INTER-SLAVIC RESEARCHES ON THE EXAMPLE OF THE UNCONVENTIONAL REPLIES

MATEJ METERC,¹ JOZEF PALLAY²

¹ Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, Fran Ramovš
Institute of the Slovenian Language, Ljubljana, Slovenia, matej.meterc@zrc-sazu.si

² University of Ljubljana, Faculty of Arts, Ljubljana, Slovenia, jozef.pallay@ff.uni-lj.si

Abstract Authors present their research of the unconventional replies in which they could use information gathered about this paremiological genre by the few Slavic researchers who have paid attention to this part of phraseology so far. After conducting a survey among more than 400 Slovene and Slovak native speakers and collecting material with the help of native speakers of other languages as well, (for example Polish, Czech, English and German), the authors present a high research potential of phraseological replies in the Slavic context, and, beyond that, from phraseological and other points of view.

Keywords:

phraseological
reply,
unconventional
reply,
phraseology,
paremiology,
paremiological
expression

1 Nekonvencionalne in konvencionalne frazeološke replike

Šaljive in za sogovornika nepričakovane replike, kakršna je *Toliko kot veraj ob istem času* na vprašanje *Koliko je ura?*, sodijo med kratke žanre ljudskega slovstva oziroma paremiološke žanre. Paremiologija je presečišče frazeologije in slovstvene folkloristike (Permjakov 1988: 83, Babič 2011: 17). Paremiološki izrazi (tudi: paremije) so kratki folklorni žanri (pregovor, rek, vraža ipd.) v množici stavčnih frazemov (Permjakov 1988: 80–82, Meterc 2017: 23). Nekonvencionalna replika (v nadaljevanju NR) je podtip frazeoloških replik in intersubjektivnih frazemov po Čermáku (2001: 45). Na podlagi anketnih analiz (Meterc, Pallay 2019; Meterc, Pallay 2020), ki so potrdile uzaveščenost tega žanra in poznanost (ter ustaljenost) posameznih NR pri govorcih, smo NR definirali kot ustaljeno neustrezno ter večinoma humorno (zlasti absurdno) repliko osebe B na izjavo osebe A, ki je oseba A ne pričakuje, jo pa lahko z lastno frazeološko kompetenco prepozna in v nekaterih primerih nadaljuje s šaljivim dialogom oz. verigo (npr. A: *Kaj?* B: *Mačka ima pa rep nazaj.* A: *Ti ga imaš pa naprej, pa si ga dobro oglej.*) (Meterc, Pallay 2020: 212; Meterc, Pallay 2019a: 48). V nekoliko širšem okviru frazeoloških replik (prav tako konvencionalnih, povsem pragmatičnih) se jim je v zadnjem času največ posvečal Bondarenko (2012: 287–288). Za označevanje izjave A, ki pri govorcu B sproži povod za frazeološko repliko, je Bondarenko (2009: 645, 2012: 287) predlagal izraz *stimul*, glede termina za stimul pri NR pa razmišljamo tudi o oznaki *tarča* (Meterc, Pallay 2019: 214). NR se v okviru anglistične idiomatike, ki je temu tipu izrazov prav tako posvetila pozornost šele pred kratkim (Khairov 2019, 2020), imenujejo *dialoški idiomi*, kar pa deluje kot zelo širok krovni termin, ki bi zlahka zajel še drugačne intersubjektivne frazeme.

Pragmatična funkcija je pri nekonvencionalni frazeološki repliki oslABLJENA (Meterc, Pallay 2020: 212). NR je s terminom »šaljivi odgovor« omenjal že Permjakov (1988: 89) in jim pripisal »negativno komunikativno funkcijo«. Smisel te funkcije je »izraziti kaj, s čimer dejansko ničesar ne sporočimo, izogniti se odgovoru ali pa zavrniti argument sogovornika« (Permjakov 1988: 89). Definicije Permjakov ni podal, smo pa njegov opis funkcije NR potrdili z anketo med slovenskimi in slovaškimi govorcami ter kot glavno funkcijo tega žanra izpostavili deavtomatizacijo ustaljenih vzorcev, ki vodijo v uniformiranje sporazumevanja (Meterc, Pallay 2020: 214). Iz odgovorov anketirancev ugotavljamo (Meterc, Pallay 2020: 214), da humorna funkcija ni nujno v ospredju, čeprav je pogosta (a ne nujna) spremljevalka deavtomatizacije.

Deavtomatizacija je povezana s tako imenovano delno deapragmatizacijo (Meterc 2016: 129); s tem delovnim terminom smo opisali primere ustaljenih (zlasti humornih) posegov v pragmatične frazeme in enobesedne vljudnostne obrazce, kakršni so v slovenščini npr. *In tako naprej, in tako nazaj, Srečno, pa ne za večno, Ni za kaj, pa še kdaj*, v angleščini pa npr. *See you later, alligator*. Po drugi strani nekatere replike izražajo zahtevo po določenih ustaljenih vzorcih in opravljajo funkcijo jezikovne korekcije npr. v slovenskih replikah *Kvakajo žabe* na pogovorni stimul *Kva?* in *Nič kaj, prosim se reče* na vprašanje *Kaj?* (Meterc, Pallay 2020: 215), njenem poljskem ustrezniku *Proszę się mówi* na vprašanje *Co?* ali slovaški repliki *Nedojá. Už podojili* (dobesedno: *Ne molzejo. So že pomolzli.*) na narečno vprašanje *Do, já?* (v pomenu *Kdo, jaz?*), ki v knjižni slovaščini zveni *Kto, ja?* (Meterc, Pallay 2019a: 52). Khairov (2020: 302) izpostavlja obredni, ritualni vidik frazeoloških replik (z njegovo oznako dialoških idiomov) ter njihovo bojevitost in agresivnost. Koziol Chrzanowska (2015: 98) in Khairov (2020: 302) izpostavljata vpetost humornih frazemov v karnevalizacijo.

Druga velika skupina frazeoloških replik spada med konvencionalne obrazce, pragmatične frazeme. Pragmatični frazemi so po definiciji Nataše Jakop (2006: 64) leksikalizirane nestavčnočlenske besedne zveze z ustaljeno zgradbo in frazeološkim pomenom v smislu ustaljene in uslovarjene pragmatične funkcije. Med njimi so na primer replike, ki izražajo zavrnitev, kakršna je *Pa še kaj* (Jakop 2006: 148), *Hvala, enako* kot vljudnostni odziv na *Dober tek* prvega govorca ali *Ni za kaj*, ki se uporablja kot vljudnostni odziv na zahvalo, izraženo s *Hvala*. V prispevku se bomo posvetili predvsem nekonvencionalnim frazeološkim replikam in njihovim raziskovalnim potencialom. Izpostavimo pa, da je celotno polje frazeoloških replik oziroma intersubjektivnih frazemov vredno pozornosti in ga je mogoče obravnavati tudi celotno, kakor se je temu v svojem slovarju posvetil Bondarenko (2013).

2 NR v slovanskih jezikih z različnih raziskovalnih vidikov

V nadaljevanju bomo predstavili pet raziskovalnih vidikov, ki smo se jim do sedaj v večji ali manjši meri posvetili v svojih prispevkih na temo NR (Meterc, Pallay 2019; Meterc, Pallay 2019a; Meterc, Pallay 2020).

2.1 NR z vidika poznanosti ter pisne in ustne rabe

NR so v pisni rabi redke, a vseeno izsledljive, npr. v forumskih objavah (Meterc, Pallay 2019a: 54–55; Meterc, Pallay 2020: 217). Tudi pogostnost replik, za katere smo z anketami dokazali več kot 90-odstotno poznanost, je v pisnih korpusih izredno nizka v primerjavi s pogovori in reki s primerljivo poznanostjo, za katere v jezikovnem korpusu Gigafida najdemo več sto zgledov (Meterc, Pallay 2020: 217). Za raziskave NR je govorni korpus GOS s samo 120 urami posnetkov še premalo obsežen.

Glede na visoko stopnjo poznanosti nekaterih NR v obeh slovanskih jezikih ter veliko število predstavljenih ruskih replik (Bondarenko 2013), lahko zaključimo, da so nepogrešljiv gradnik frazeološke kompetence slovenskih in slovaških pa tudi ruskih govorcev. Njihovo rabo v poljščini omenja Ewa Koziol Chrzanowska (2015: 160–163). Podobno verjetno velja tudi za druge slovanske jezike, kakor tudi za jezike na splošno, saj zaenkrat (tudi po primerih iz angleščine in nemščine) nič ne kaže, da bi šlo za paremiološki žanr, ki bi bil žanrsko omejen samo na določene jezike.

S pomočjo anket, v katere je bilo vključenih 209 slovenskih govorcev in 192 slovaških (v obeh primerih dijakov in študentov), smo 20 replik v obeh jezikih razvrstili po poznanosti (Meterc, Pallay 2019a: 59; Meterc, Pallay 2020: 220). Navedimo presečišče replik z enakim stimulom ter tudi enako motivacijo replike (take so štiri) z obeh seznamov s podatkom o poznanosti (tako aktivna raba kot pasivno poznavanje):

Slovenščina: A: *Zakaj?* B: *Zato*. 97,61 %

Slovaščina: A: *Prečo?* B: *Preto*. 99 %

Slovenščina: A: *Zakaj?* B: *Ker jaz tako pravim*. 94,26 %

Slovaščina: A: *Prečo?* B: *Pretože som tak povedal/a*. 98,4 %

Slovenščina: A: *Zakaj?* B: *Da lahko vprašam*. 84,21 %

Slovaščina: A: *Prečo?* B: *Abi si sa mal/a čo pýtat?* 85,4 %

Slovenščina: A: *Koliko je ura?* B: *Toliko kot veraj ob istem času*. 97,13 %

Slovaščina: A: *Kolko je hodín?* B: *Tolko, kolko bolo věra o takomto čase*. 72,4 %

Odstotki poznanosti so primerljivi, dodajmo pa, da obstaja še več enako motiviranih NR v obeh jezikih, vendar v to pilotno anketo niso bile vključene. Nekaj več medsllovanskih ustreznikov bomo prikazali v naslednjem poglavju.

2.2 NR v kontrastivnih raziskavah med slovanskimi jeziki

Kontrastivni vidik je bil predstavljen v zvezi s slovenskimi, slovaškimi, češkimi, ruskimi, poljskimi in angleškimi (Meterc, Pallay 2019a: 167–175), slovaškimi, češkimi, ruskimi, poljskimi, hrvaškimi in srbskimi NR (Khairov 2019, 2020). Kot je razvidno iz teh prispevkov, se med slovanskimi jeziki pogosto najdejo enako motivirani ustrezniki, v veliko primerih pa so NR ustvarjene s pomočjo podobnih mehanizmov vzpostavljanja vezi med tarčo/stimulom in repliko. Ravno zaradi odvisnosti od teh mehanizmov in s tem od oblike tarče/stimula mnoge replike delujejo le v enem jeziku.

Glede na mehanizme vzpostavljanja vezi med stimulom in NR smo predlagali delitev NR na naslednje tipe (Meterc, Pallay 2019: 53):

1. neposredna kritika izjave A, npr.: *A: Co? B: Proszę się mówi.* ali *B: Uszy się myje a nie mówi.*;
2. lakoničen odgovor; *A: Prečo? B: Preto.*; *A: Как это?! B: Так это.*;
3. taka dopolnitev izjave A, da skupaj z repliko B pomeni nekaj čisto drugega: *A: Čo? B: Koláda.* (Čokolada.);
4. namenoma nepravilno dekodiranje izjave A z navidez ustrezno repliko, ki pa ne prinaša želenega podatka: *A: Imáš uro? B: Ja, imam.*; *A: Как дела? B: Еще не родила.*;
5. namenoma nepravilno dekodiranje izjave A s popolnoma neustrezno repliko: *A: Jak leci? B: Jak mala voda pod dužą górę.*; *A: A gre? B: Če ne gre, pa porinemo.*;
6. popolna absurdnost replike B: *A: Czemu? B: Bo w Polsce nie ma dżemu.*

Opazimo pa lahko, da so nekatere izjave (npr. vprašalnice *kaj*, *zakaj*, *kdo* in vprašanja o trenutnem času, jedilniku, počutju) skoraj nujno v vlogi tarče v vsakem izmed primerjanih jezikov, četudi so lahko replike nanje 1. enako motivirane, 2. zasnovane na enakem mehanizmu, a drugače motivirane (rima je na primer vzpostavljena v zvezi z drugo besedo tarče), ali 3. zasnovane na drugem mehanizmu (npr. na homonimiji in ne rimi). Kot je razvidno že iz zgornjih primerov, so pogosti dodatni mehanizmi vzpostavljanja naštetih vezi s stimulom/tarčo NR rima, polisemija, homonimija in paronimija. Dodajmo še opažanje (Meterc, Pallay 2020: 214), da je za uporabo nekaterih NR nujno, da govorec B z repliko prekine izjavo osebe A oz.

stimul na mestu, na katerem se nahaja leksem, s katerim s pomočjo naštetih mehanizmov NR vzpostavlja določeno povezavo na semantični ali formalni ravni.

Obstajajo pa tudi replike, ki so si povsem identične, po Āurčevi jezikovnosistemski tipologiji frazeoloških ustreznikov (Āurčo 2012, Meterc 2017: 136) idionimične, v vseh primerjanih jezikih. Tako je v primeru replike na vprašanje o toploti vode (zlasti ob kopanju), ki smo jo potrdili že v nekaj slovanskih jezikih:¹

Slovenščina: A: *Kakšna je voda?* B: *Mokra.*

Srbščina: A: *Kakva je voda?* B: *Mokra.*

Hrvaščina: A: *Kakva je voda?* B: *Mokra.*

Slovaščina: A: *Aká je voda?* B: *Mokrá.* (92,7 %)

Ruščina: A: *Какая вода?* B: *Мокрая.*

Poljščina: A: *Jaka jest woda?* B: *Mokra.*

Druge izjave imajo v različnih slovanskih jezikih tako enako kot tudi drugače motivirane replike. Poleg tega imajo določene izjave že v okviru enega jezika več ustreznikov, kar pomnoži možnosti za nastanek replik. Tako je z vprašalnico *zakaj* ter vprašanjem o trenutnem času:

Slovenščina: A: *Zakaj?* B: *Zato.* (97,6 %); B: *Zato, ker jaz tako pravim.* (94,3 %); B: *Zato, da lahko vprašaš.* (84,2 %); B: *Ker lahko.*

Slovaščina: A: *Prečo?* B: *Preto.* (99 %); B: *Pretože som tak povedal.* (98,4 %); B: *Pre hovno.*; B: *Aby si sa mal ů pýtat.* (85,4 %); B: *Aby si sa ůdovail.*; B: *Lebo můžem.* B: *Pre staré leůo/Lebo leůo.*; B: *Pre staré vreo.*; B: *Lebo voda sa pije a chlieb sa je.* (47,4 %); B: *Lebo blázon na dva si ty.*; B: *Lebo medveď.* (95,3 %); B: *Lebo medveď na ůtiry je maco.*; B: *Lebo citron je ůľtý.* (25,5 %) B: *Lebo paradajka/citrůn nemá ůips.* (17,7 %); B: *Lebo blázon na dva si ty.* (17,2 %); B: *Lebo nebo je modré.*; B: *Lebo zem sa toůí.*; B: *Lebo tráva je zelená.*; B: *Lebo dva a dva je ůtiry.*

Ruščina (1): A: *Почему?* B: *Потому./Потому что./ Потому что потому.*; B: *Потому, что потому кончается на у.*; B: *По кочану/По кочану и по капусте!*; B: *По члену моему.*

Ruščina (2): A: *Зачем?* B: *Затем.*; B: *За надом.* B: *За острой необходимостью.*; B: *Чтоб ты спрашивал/спросил.*

Poljščina (1): A: *Dlaczego?* B: *Dlatego.*; B: *Bo temu.*; B: *Bo tak mówię.*

Poljščina (2): A: *Czemu?* B: *Bo w Polsce nie ma dżemu.*

Poljščina (3): A: *Po co?* B: *Pocą to się nogi nocą, jak się uda, to i uda.*

¹ Tudi v tem poglavju navajamo odstotke poznanosti tistih slovenskih in slovaških replik, ki so bile vključene v omejeni pilotni anketi. Ruske replike so prepisane iz Bondarenkovega slovarja, replike iz poljščine pa so bile zbrane v istem obdobju kot slovenske in slovaške replike s poizvedovanjem pri znancih in s pomočjo spletnega iskanja.

Slovenščina: A: *Koliko je ura?* B: *Toliko kot včeraj ob istem času.* (97,1 %); B: *Toliko, da se mačka pocura.* (40 %); B: *Pet jajc/rac in ena kura.* B: *Za reveže je na zvoniku/turnu.* (24,4 %)

Slovaščina (1): A: *Kolko je hodin?* B: *Tolko, kolko bolo včera o takomto čase.* (72,4 %); B: *V'ela, a ešte/stále sa aj vyrábajú.*; B: *Kolko ti na riť/zadok hodím.*; B: *O jednu viac ako predtým.*

Slovaščina (2): A: *Kolko máš hodín?* B: *Jedny.* (19,8 %); B: *Kolko ti na riť/zadok hodím.*

Slovaščina (3): A: *Akaj je čas?* B: *Stredoevrópsky letný.*; B: *Najvyšší.*

Ruščina (1): A: *Который/Который час?*; B: *Двадцать пять е... десятого.*; B: *Первый после давшего.*; B: *На моих соломенных корова стрелку свела/слизала.*; B: *На моих золотых половина ржавчины.*

Ruščina (2): A: *Сколько время?*; B: *Два еврея, третий жид по веревочке бежит.*; B: *Время не дремя.*; B: *Стрелка на стрелку залезла – не видно.*

Poljščina: A: *Która godzina?*; B: *Wpół do komina, komin otwarty, jest wpół do czwartej.*; B: *Pękła sprężyna.*; B: *Dla takiego smarka nie ma zegarka.*; B: *Dla biednych zegar w ratuszu.*

Sistemsko-lingvistične tipologije, ki jo predlaga Āurčo (2012) z upoštevanjem semantičnih in formalnih razmerij in je v okviru frazeologije in paremiologije sicer zelo uporabna (prim. Meterc 2017: 136), po našem mnenju pri NR ni mogoče izvesti, ker je težko soditi o pomenu NR kot celote zaradi specifične pragmatične, humorne in deavtomatizacijske funkcije ter uporabe absurda v tem frazeološkem tipu in paremiološkem žanru, o katerem smo govorili v prvem poglavju. Tudi tu se pokaže, zakaj je smiselno NR obravnavati ločeno od preostalih (konvencionalnih) frazeoloških replik. Ker pa NR sodijo med intersubjektivne frazeme, se moramo najprej vprašati o ekvivalentnosti replik A oziroma stimulov in šele nato o ekvivalentnosti njihovih NR. Že iz zgoraj navedenih medjezikovnih ustreznikov lahko zaključimo, da v različnih slovanskih jezikih najdemo tudi povsem enako motivirane NR, več pa je takih, ki so prisotne le v enem jeziku.

Ker gre pri stimulih za povsem konvencionalne izjave, je za njihovo razvrščanje omenjena Āurčeva sistemsko-lingvistična tipologija (2012) uporabna. Stimuli/tarče so lahko v sistemsko-lingvističnem razmerju idionimije oziroma popolne ekvivalentnosti na semantični in formalni ravni (npr. vprašanja *Što, Čo, Co* in *Kaj*), variantnosti (npr. *Как звать/зовут?* in *Ако са voláš?*), sestavinske variantnosti (npr. *Спасибо большое* in *Dziękuję*) ter sinonimije (npr. *Спасибо большое* in *Pánboh zaplat'*). Že rahlo drugačne sestavinske variante stimulov/tarč imajo lahko nekatere replike skupne (npr. *Kolko ti na riť/zadok hodím* tako na stimul/tarčo *Kolko je hodín?* kot tudi na *Kolko máš hodín?*), druge pa ne (npr. *Tolko, kolko bolo včera o takomto čase.* zgolj na *Kolko je hodín?* in *Jedny* zgolj na *Kolko máš hodín?*).

2.3 Verige NR oziroma šaljivi dialog

Po definiciji NR izjava govorca A ni del paremiološkega izraza (je zgolj stimul/tarča), če pa se govorec A na NR odzove z ustaljeno repliko – če taka v rabi sploh obstaja – lahko vse nadaljnje replike, ki sledijo NR (vključno z njo) obravnavamo kot šaljivi dialog oziroma verigo nekonvencionalne replike (Meterc, Pallay 2020: 212; Meterc, Pallay 2019a: 48). Govorec A s tem sprejme igro, tekmo z govorcem B, ki je verigo sprožil s prvo NR. Opozorimo, da je to le eden izmed tipov šaljivih dialogov, poznamo npr. tudi šaljive dialoge s provokativnim vprašanjem osebe B, ki izzove stimul/tarčo, na katero se kasneje lahko odzove z NR (Meterc, Pallay 2020: 223), kakršni so:²

B: *A bo?*

A: *Bo.*

B: *Fantek ali punčka?*

B: *Ali imaš gradbeno dovoljenje?*

A: *Ne.*

B: *Potem si pa za podret.*

B: *Reci moka.*

A: *Moka.*

B: *Jutri bo tvoja poroka.*

Verige povedi (npr. kratke šale, uganke ipd.) je med premije prišteval že Permjakov (1988: 80). Z nadaljevanjem (šaljivim odzivom osebe A) se nekonvencionalnost prekine, oseba A namreč sprejme frazeološko konvencijo. Ko se to zgodi, je nadaljnje replike težko označevati kot NR, temveč samo kot replike, verigo pa bi bilo bolj ustrezno imenovati veriga nekonvencionalne replike (ker ji je v nekem smislu podrejena) namesto veriga nekonvencionalnih replik.

Verige lahko vsebujejo številne replike, v slovenščini je glede na dosedanje anketne izsledke ena najdaljših veriga replik na neverbalno dejanje (kihanje):

A (kihne)

B: *Da bi ti gobec razneslo.*

A: *Pa da bi največji kos vate priletel.*

B: *Hvala, ne jem svinjine.*

A: *Nisem še videl psa, ki ne bi jedel mesa.*

² Zaradi lažje primerjave z NR ohranjamo označevanje govorca, ki izgovori stimul/tarčo kot govorca A in drugega govorca kot govorca B.

Vez med replikami v verigi je v zgornjem primeru vzpostavljena na osnovi motiva kosa mesa, v zadnji izmed replik pa se pojavi tudi rima med besedama *psa* in *mesa*. V naslednjem primeru poljske replike rima služi kot mehanizem vzpostavljanja vezi tako med stimulom in prvo repliko kot tudi med prvo in drugo repliko v verigi:

A: *Nawzajem.*

B: *Udław się jajem.*

A: *Przynajmniej się najem.*

Členi verige lahko obstajajo v pestrem naboru variant (posebej, če niso vezane na rimo ali kakšno drugo zvočno ujemanje), kot v naslednjem primeru, pridobljenim s pomočjo ankete:

A: (kihanje)

B: *Naj ti gobec raztrga.*

A: *Naj tebi največji kos v fris prileti.*

A: (kihanje)

B: *Da bi ti gofło raznesło.*

A: *Direkt tebi v glavo.*

Isti veriga ima lahko različne replike, ki omogočajo (ali pa tudi ne) nastanek različnih verig, npr.:

A: *Zakaj?*

B: *Zato.*

A: *Zakaj zato?*

B: *Ker ima maček petó.*

A: *Zakaj?*

B: *Zakaj zakaaj?*

A: *Zato zato.*

Ista veriga ima lahko več variant, ki se morda razlikujejo le v eni repliki, kot naslednje tri poljske verige, ki se začenjajo z NR *Po to mam oczy*:

A: *Co się patrzyysz/gapisz?*

B: *Po to mam oczy.*

A: *Zamknij oczy, bo ci żaba wskoczy.*

B: *Mi nie wskoczy, bo mam piękne oczy.*

A: *Co się patrzyysz/gapisz?*

B: *Po to mam oczy.*

A: *Zamknij oczy, bo ci żaba wskoczy.*

B: *Wskoczy i wyskoczy, będę mieć piękniejsze oczy.*

A: *Co się patrzyysz/gapisz?*

B: *Po to mam oczy.*

A: *Zamknij oczy, bo ci żaba wskoczy.*

B: *Żaby są w kanale, ty głupi cymbale.*

V prihodnosti bi bilo treba raziskati, v kakšni meri je določena veriga replik poznana med govorce in v kakšnem razmerju je to poznavanje do poznavanja NR, iz katere izhaja. Plodno bi bilo tudi raziskati variantnost replik v verigi in prevladujoče mehanizme vzpostavljanja vezi med njimi. Iz zgoraj naštetih vidikov bi bilo zanimivo primerjati verige replik v večjem številu slovanskih (in drugih) jezikov.

2.4 NR in narečja slovanskih jezikov

Pestrost NR v določenem jeziku se veča tudi s pestrostjo narečne razčlenjenosti. Za slovenščino lahko navedemo vrsto replik za različne vprašalnice *kaj*, *kuga* in *kva*:

A: *Kaj?* B: *Mačka ima pa rep nazaj.*

A: *Kaj?* B: *Prosim se reče.*

A: *Kaj?* B: *Čaj.*

A: *Kuga?* B: *Na riti imaš a.*

A: *Kva?* B: *Kvakajo žabe.*

Narečna razčlenjenost povzroča nastanek narečnih variant stimulov/tarč in njihovih NR, ki so prisotne na večjem delu slovenskega govornega območja, po drugi strani pa so lahko nekatere izjave v vlogi stimulov oziroma tarč zgolj v določenih narečjih, saj drugod bodisi ne obstajajo ali pa obstajajo, vendar z njimi NR ne more vzpostaviti vezi, saj na primer ne prihaja do zvočnega ujemanja ali homonimije. Nekatere NR obstajajo samo kot odzivi na narečne stimule, zato je njihova raba omejena zgolj na del govornega območja določenega jezika. Tako je z repliko *Jama je luknja na Krasu* na izjavo *Ja, ma ...*, ki je (tako kot njen stimul) značilna za primorsko narečno skupino. V naši anketi med slovenskimi 209 dijaki in študenti (iz šol v Ljubljani) je zato ta replika potrjena le z 12,44-odstotno poznanostjo. V naslednjem primeru je narečna le sestavina s palatalizacijo (*ročē* namesto knjižno *roke*), odziva pa se lahko tudi na povsem knjižni stimul: A: *Kako je vroče.* B: *Kaj v roče, v gvavo.* (Kaj v roke, v glavo). Za to narečno repliko smo izvedeli od informatorja, ki živi v okolici Bleda.

V prihodnosti bo zanimivo primerjati izsledke raziskav o frazeoloških replikah v posameznih slovanskih narečjih, posebno takih, ki so si blizu (so medjezikovne variante) ali so celo idionimične. Navedimo primer hrvaške narečne (medžimurske) NR *Kak taksi na praksi* (Kot taksi na praksi) na vprašanje *Kak si?* (Kako si?) iz članka o vprašalnih ter dialoških frazemih (Menac, Mihalić, Frančić 2020: 207), ki ima slovenski narečni ustreznik A: *Kak si?* B: *Kak taksi v Soboti na praksi.*, ki smo ga

zabeležili v anketi na Gimnaziji Franca Miklošiča v Ljutomeru. Dodajmo, da nam te replike anketiranci drugod po slovenskem govornem območju še niso navedli; čeprav je stimul v knjižni slovenščini zelo podoben (Kako si?), je zvočno ujemanje s sestavino replike *taksi* bistveno manjše.

O distribuciji rabe posameznih variant (ponekod pa tudi zamejenosti rabe replike na kak stimul sploh) po slovenskem govornem območju bomo izvedeli več ob analizi spletne ankete na naslovu <https://vprasalnik21.tisina.net>, ki je v teku od pomladi 2021. Anketirance sprašujemo o narečni skupini ter kraju najbližje pošte (v obdobju odraščanja ter v trenutnem času, če so spremenili kraj bivanja).

Narečne oblike v vlogi stimulov so lahko tarče replik s korektivno funkcijo, kot smo navedli že na začetku članka na primeru slovaške replike *Nedojá. Už podojili.* in slovenske replike *Kvakajo žabe*. Ob tem ne smemo zanemariti vidika medregionalnega zbadanja ali celo šovinizma.

2.5 NR v zbirkah in slovarjih

Z izjemo ruščine v nobenem izmed slovanskih slovarjev (tako splošnih kot frazeoloških) NR še niso bile sistematično predstavljene. Podobno je tudi stanje v množici neslovanskih jezikov.

Manjkajo nam tudi dovolj obsežne zbirke tega dela paremiologije slovanskih jezikov; izjemo predstavlja zbirka Zátureckega *Slovenská přísloví, pořekadla a úsloví* (1896), ki jo bomo še omenili. V starejših paremioloških zbirkah morda tu in tam lahko najdemo izraze, ki so obstajali bodisi kot monosubjektivni in intersubjektivni frazemi hkrati (npr. *Skoraj še ni zajca ujel.*) bodisi zgolj kot intersubjektivni frazemi, vendar zbiratelji na to niso bili pozorni ali pa se jim je navajanje stimula zdelo odveč, saj je bila večina drugih izrazov v zbirki (pregovori, reki, vraže in podobno) monosubjektivna in zato tudi brez tega podatka. V zbirki Marije Makarovič (1975: 200) tako na primer naletimo na repliko *Zapri vrata, saj nisi rojen na barki*, ko nekdo ne zapre vrat.

Le v redkih zbirkah so zbiralci NR zapisali ločeno in jih celo poimenovali. Slovaški zbiratelj Záturecký (1896: 265–268) je v svoji zbirki navedel približno 140 NR in jih poimenoval »výroky, otázky a odpovede väčšinou žartovné, detské, alebo odpovede detom na vážne myslené otázky« (izjave, vprašanja in odgovori, večinoma šaljivi, otroški ali pa

odgovori otrokom na resno mišljena vprašanja). V prihodnosti bo treba gradivo iz te zbirke analizirati z vidika sodobne rabe.

Za kakovosten slovarski prikaz NR si v okviru rastočega *Slovarja pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov*, ki na portalu Fran izhaja od leta 2020 (Meterc 2019), prizadevamo: 1. navesti v sodobni rabi najbolj reprezentativno osnovno obliko replike, 2. v pomenski razlagi natančno opisati njeno tarčo/stimul ter 3. navesti ostale v sodobni rabi ustaljene oblike (variante) replike.

Podatkov o ustaljenih variantah posamezne NR zaradi razlogov, opisanih v poglavju 2.1, ne moremo pridobiti s sistematičnim iskanjem v več (pisnih) jezikovnih korpusih, kot to lahko s kombinacijo enostavnih in kompleksnih iskalnih pogojev počnemo v primeru pregovorov, rekov in vrste drugih paremioloških izrazov (Meterc 2019: 37–43). Podatke o variantah replik lahko pridobimo s pomočjo obsežnih anket, kakršno smo začeli izvajati leta 2021 na spletnem naslovu <https://vprasalnik21.tisina.net>.

Potreben je natančen slovarski opis stimula (izjave govorca A), kakršne najdemo v Bondarenkovem slovarju frazeoloških replik (2013). Pogosto namreč obstaja možnost branja zapisa stimula na več načinov oziroma gre lahko za izjave z različnimi sporočili, zato je treba v pomenski razlagi čimbolj jasno in strnjeno ponazoriti, na kakšno točno izjavo se odziva NR:

A: *Aja./Aja?* B: *Aja se ponoči.*

POMENSKA RAZLAGA: izraža šaljiv, igriv, namerno neumesten odziv na izjavo »Aja« ali vprašanje »Aja?«

A: *Prosim.* B: *Prosi ti koga drugega.*

POMENSKA RAZLAGA: izraža šaljiv, igriv, namerno neumesten odziv na izjavo »Prosim« na začetku telefonskega pogovora

A: *Prosim.* B: *Kaj prosiš, delat pojdi.*

POMENSKA RAZLAGA: izraža šaljiv, igriv, namerno neumesten odziv na izjavo »Prosim« v pomenu prošnje

Tako pojasnilo (»na začetku telefonskega pogovora« ter »v pomenu prošnje«) smo zapisali v pomensko razlago pri predzadnji in zadnji izmed replik. Mehanizma, na katerem je replika osnovana (npr. podobnost med členkom *aja*, ki izraža domislek,

in *aja* kot 3. osebo množine glagola *ajati* s pomenom spati), slovar eksplicitno ne razlaga.

3 Zaključki

Predstavili smo izbor ugotovitev iz dosedanjih raziskav NR in v navezavi nanje opisali raziskovalne potenciale tega dela slovanske frazeologije. Kontrastivna frazeologija je izredno plodno raziskovalno področje, ki bo z večanjem zbranega gradiva NR zagotovo lahko razširila svoje raziskave z monosubjektivne frazeologije na intersubjektivno frazeologijo v Čermákovem pojmovanju. Pomembno vprašanje, ki smo se ga dotaknili že v uvodu članka, je razvrščanje NR glede na funkcije, ki jih opravljajo v sporazumevanju. NR imajo bogato variantnost, posebej zanimive pa so, kot smo prikazali, tudi verige NR. Z večanjem števila zbranega in z vidika aktualne rabe in stopnje poznanosti ter prostorske razširjenosti paremiološkega gradiva tega tipa se odpira prostor za kakovostne dialektološke raziskave tega dela frazeologije. Kakovostne zbirke in slovarski opisi bodo nastali z dovolj obsežnimi anketnimi raziskavami ter razmislekom o pragmatičnih okoliščinah rabe stimula/tarče in njegove replike. Prepričani smo, da je raziskovalnih potencialov NR še več, z večanjem števila raziskovalcev, ki se tej temi posvečajo, pa se bodo nedvomno pokazale še možnosti, ki jih tu nismo omenili. V množici slovanskih jezikov nas v tem trenutku čaka še veliko (zlasti anketnega) dela z zbiranjem in razvrščanjem gradiva (tako replik kot njihovih variant in verig), ki smo se ga v slovenščini, slovaščini, delno pa tudi v poljščini že lotili.

Literatura

- Anđela FRANČIĆ, Mira MENAC-MIHALIĆ, 2020: Upitni frazemi Donjega Međimurja (govor Svete Marije). *Journal for Linguistics & Literary Studies/Zeitschrift für Sprach- und Literaturwissenschaft*. 204–225.
- Saša BABIČ, 2011: Paremiologija na križišču. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ur. Simona Kranjc. (Obdobja, 30.) Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 27–31. Dostop 21. 10. 2021 na <https://centerslo.si/simpozij-obdobja/zborniki/obdobja-30/>
- Viktor BONDARENKO, 2012: Otvetyne repliki kak istochnik jazykovoju igry. *Učbeni zapiski Tavrijskego nacionalnogo universitetu im. V. I. Vernadskogo* 2/64, 286–289.
- Viktor BONDARENKO, 2013: *Otvetyne repliki v ruskoj dialogičeskoj reči: slovarj*. Tula: Fakultet ruskoj filologii i dokumentovedenija TGPU imeni L. N. Tolstogo.
- František ČERMÁK, 2001: Propoziční frazémy a idiomy v češtině. *Frazeografia słowiańska*. Ur. Mieczysław Balowski, Wojciech Chlebda. Opole: Uniwersytet Opolski. 93–101.
- František ČERMÁK, 2009: *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy větné*. Praha: Leda.

- Peter ĐURČO, 2012: Typológia ekvivalentnosti vo frazeológii. Na príklade ruských, slovenských a nemeckých parémii. *Slovo v slovníku. Aspekty lexikálnej sémantiky – gramatika – štylistika (pragmatika)*. Ur. Klára Buzássyová, Bronislava Chocholová, Nicol Janočková. Bratislava: Veda. 91–102.
- Nataša JAKOP, 2006: *Pragmatična frazeologija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Shamil KHAIROV, 2019: Кто? – Конь в пальто! Диалогические идиомы в славянских языках: языковая игра и речевая агрессия. *Эмоциональная сфера человека в языке и коммуникации: синхрония и диахрония. Материалы международной конференции*. Ur. Pavel Dronov, Marija Kovašova, Nadežda Rjabceva. Moskva: Institut Iazykoznanija RAN. 241–247.
- Shamil KHAIROV, 2020: Диалогические идиомы в современных славянских языках: вариации формы. *Новое в русской и славянской фразеологии*. Ur. Alla Arhangel'skaja. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 301–307.
- Ewa KOZIOŁ CHRZANOWSKA, 2015: „Przekrojowa” rubryka *Heca heca jako źródło potocznych reproduktów języka polskiego*. Kraków: Libron.
- Matej METERC, 2016: Toporiščev termin *rečnica* in širina polja stavčne frazeologije v sodobnih raziskavah. *Toporiščeva obdobja*. Ur. Erika Kržišnik, Miran Hladnik. Ljubljana: Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik. 125–131. Dostop 21. 10. 2021 na <https://centerslo.si/simpozij-obdobja/zborniki/obdobja-35/>
- Matej METERC, 2017: *Paremiološki optimum. Najbolj poznani in pogosti pregovori ter sorodne paremije*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Matej METERC, 2019: Analiza frazeološke variantnosti za slovarski prikaz v eSSKJ-ju in SPP-ju. *Jezikoslovni zapiski* 25/2, 33–45. Dostop 21. 10. 2021 na <https://ojs.zrc-sazu.si/jz/article/view/7729>
- Matej METERC, Jozef PALLAY, 2019: Unconventional replies: a special type of phraseme and a paremiological genre. *Proverbium* 36, 165–181.
- Matej METERC, Jozef PALLAY, 2019a: Nekonvenčne repliky ako osobitný typ frazém a paremiologický žánér. Definícia a pilotný anketový výskum. *Slovenská reč* 84/1, 47–71. Dostop 21. 10. 2021 na <https://srl.si/ojs/srl/article/view/3854>
- Matej METERC, Jozef PALLAY, 2020: Nekonvencionalne replike v slovenščini z anketno raziskavo med slovenskimi govorcii. *Slavistična revija* 68/2, 211–227. Dostop 21. 10. 2021 na <https://srl.si/ojs/srl/article/view/3854>
- Grigorij PERMJAKOV, 1988: *Osnovy strukturnoj paremiologii*. Moskva: Hayka.
- Adolf Petr ZÁTURECKÝ, 1896: *Slovenská přísloví, pořekadla a úsloví*. Praga: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.

Research Potential of the Slavic and Inter-Slavic Researches on the Example of the Unconventional Replies

In the article, we first present some results of a pilot questionnaire distributed among Slovene and Slovak pupils and students (around 200 respondents in each language). The high familiarity of some Slovene and Slovak unconventional phraseological replies (out of 20 presented to respondents in each language) was confirmed in this survey, since some of the expressions were known to more than 90% of the respondents. We plan to gain data about the familiarity of larger sets of unconventional replies with online questionnaires in the near future. We underline the big research potential of a contrastive study of the unconventional replies in different Slavic languages, and present some examples of equivalents (replies to the same stimulus/target statement) in the Slovene, Slovak, Polish and Russian languages. We suggest that a comparative analysis of stimulus/target statements is needed first in order to understand the differences between their unconventional replies. After that, we present an interesting phenomenon of the so-called chains of replies, which are sometimes formed after the unconventional reply is used. These chains can also be described as humorous dialogues. Their formal variability presents a possible interesting research question among others. In the next chapter of the article we show examples of unconventional phraseological replies in the Slovene and Slovak dialects.

We are convinced that a detailed study of phraseological replies from a dialectological point of view would be very fruitful. In the final chapter we present the difficulties and research challenges connected with the paremiographical presentation of unconventional replies in the Dictionary of proverbs and similar paremiological expressions. An online questionnaire which is being conducted at the moment will help us to confirm contemporary usage of the unconventional replies in Slovene, and to gather information on the phraseological variants of each unit, in order to present them in the dictionary. A lexicographical description of unconventional phraseological replies should, in our opinion, also include a precise description of the stimulus/target statement and some of its pragmatic features, as shown already in Bondarenko's dictionary of the Russian phraseological replies.